

öszöntézt" kap Kötelestől (23. l.); Erdélyben csak a sérelmi „oppozíció éledezik, azt is kötözi...” (43. l.); „Gyulai megkötözte magát a hála rosszul értelmezett láncáival” (125. l.). Kemény világa szerinte „sújtó korszakok tükrözője” (l. 56. l.); Kemény „sűrű tevékenysége és kitartó táborozása” az Erdélyi Híradónál (98. l.). „Valódi” Kemény Zsigmond-i mondatok Barla tanulmányában: „Kolumbus merész hajója az új világ partjait csókolta” (39. l.); „De minden ily eszme csak gyors fellegárnyéként vonulhatott át Toldi kedélyén”. (56. l.); „Hiába a mentegetőzés, ösztöne mégiscsak ott sejt a lóporos aknát, melynek lobbanó szalagja kémleletlen irányban vonul. Súlyos léptei alatt érzi már 1842-ben a dűbörgő forrongást, s a kitörni készülő láva forráságát”. (88. l.); „Boldog szeretne lenni, mint mindenki, s életét a szerelmi fellobbanásokat követő íszkös égés sebei kieltenné teszik.” (98. l.) Kemény is írhatná Gyulairól, amit Barla ír róla: „Mindig a Caligulák kora, mindig a torzalakok, kiket hűn rajzolt Sveton, mindig a kegyencek elmosódott, sivár képei, kik magokat mentegetik, s vádólják a sorsot, lebegtek szeme előtt. Ixion kerekéként aorgott elméje...” (120. l.) — Nem ritka a tanulmányban a pongyola fogalmazás

(l. pl. a 42—3. lapon, a „Mégis hogy meg-hiúsult...”, a 113. lapon „A Gyulai Pál...” kezdetű mondatokat), valamint az idegen szavak ügyetlen használata sem (l. pl. a 41. lapon az organizált ellenzék centralizációjáról szóló mondatot). — A stílus ilyen fonákosságai komolyan csökkentik Barla művének gondolati hatékonyságát.

A Kemény Zsigmond-életmű kutatói, a róla értekezők — tisztelet a kevés kivételnek — még mindig túlzottan a nagy, reprezentatív művek (regények, röpiratok) elemzésére koncentrálnak, s nem szembesítik e nagy művek eszmei-gondolati tanulságait a publicisztikával, a töredékekkel, a levelezéssel. Barla Gyula a kevés kivételhez tartozik, ez ad tanulmányának különleges érdekét. A Kemény-kutatásnak az általa jelzett úton szükséges tovább haladnia, s mielőbb el kell végeznie a teljes Kemény-életmű filológiai felmérését és értékelését, a kor legszélesebb és alapjaiban feltárt politikai, társadalmi és szellemi összefüggéseibe ágyazva.

Rigó László

TAMÁS ALADÁR: A 100% TÖRTÉNETE

Bp. 1973. Magvető K. 402 l.

Irodalomtörténeti szakfolyóiratban eltekinthet a recensens attól, hogy ismertesse a már viszonylag köztudottakat. Nem mutatom be tehát részletesen a 100%-ot, a két világháború közötti szocialista irodalom (s egyúttal a kommunista mozgalom) e kiemelkedő jelentőségű folyóiratát (1927—1930). S hasonlóképpen nem érzem annak szükségét, hogy az egykori szerkesztő és a mai tanulmányíró, a folyóirat-antológiát összeállító Tamás Aladár munkásságáról szóljak. Márcsak azért sem, mert ez az 1973-as kiadvány valójában második kiadás (jóllehet az impresszumatatok ezt elhallgatják s csak Tamás Aladár bevezetése utal rá): az Akadémiai Kiadó „Irodalom — Szocializmus” sorozatában 1964-ben jelent meg az első (valamivel gazdagabb válogatást tartalmazó) kiadás. Abban a kiadásban Szabolcsi Miklós bevezetése és Botka Ferenc 100%-repertóriumja is helyet kapott. S e könyvről az *Irodalomtörténeti Közlemények* is közölt terjedelmes ismertetést (ezért is felesleges az „újrecenzálás”): Illés László cikkét az 1965-ös kötetben (118—119. l.). A 100%-antológia annak idején a magyar szocialista irodalmi örökség kutatásának gyors fellendülését is bi-

zonyította. Szervesen kapcsolódott bele az 50-es évek végétől intenzíven megkezdett kutatások áramkörébe, melyeknek szemléleti alapját a szocialista irodalom korszerű — a dogmatikus és voluntarista hagyomány-szűkítést „robbantó” — értelmezése jelentette. S jelenti ma is, amikor a szocialista irodalom kutatása már magasabb színvonalon, elmélyültebben s egyúttal szervezetesebben folyik.

Elsősorban ebből a szempontból olvastam most újra a második kiadást, Tamás Aladár tanulmányát és a folyóiratválogatást. S ha az alábbiakban jóformán csak kifogásaimat, vitamegjegyzéseimet sorolom fel, az korántsem jelenti a 100% értékének „esztéta” lebecsülését vagy akár az új kiadás felletti fanyalgás „megideologizálását”. Irodalomtörténeti szakfolyóirat megengedheti azonban magának az „aránytalan” érvelést, főleg ha már ismert valamint ideológia-, irodalom- és munkásmozgalomtörténeti szempontból egyaránt joggal magasra értékelt folyóiratról, illetve kiadványról van szó.

Méltatva az újrakiadás tényét sem egyértelműen pozitív ugyanis a kötettel kapcsolatos véleményem. S éppen a szocialista

irodalmi kutatások immár másfél évtizedes „reneszánsza” tükrében. Csak formai-technikai kérdés, de mégis megemlítendő: fésületlen, gondozatlan a szövegkiadás és a tanulmány. Rengeteg a durva sajtóhiba, a 249. lapon pl. „megalkuvás” szerepel „megalakulás” helyett. Már komolyabb hiba, hogy a szövegközlés nem érvényesíti azokat az álnév-feloldásokat, amelyeket az első kiadásban szereplő Botka-repertórium nyomán már elfogadottnak tekinthetünk, így például álnévvel (még [-]es utalás sincs!) szerepel a *Két kísértet kézfogása egy sír felett* (218—221. l.) és a *Plehanov halálának 10. évfordulójára* (371—375. l.) c. Lukács György-írás, Kun Béla *A Munkás-kultúrszövetség alakulásához* (249—252. l.) c. cikke és Nagy Lajos *Baumgarten alapítványa* (245—247. l.) című, bizony meglehetősen doktrinér írása. De a technikai hibák ezen a ponton már a tartalmi kérdésekkel érintkeznek.

Kétségtelen ugyanis, hogy a kötetben, a tanulmányban és a bevezetőben nem (vagy csak igen kevésbé) érvényesülnek az első kiadás óta eltelt egy évtized kutatásainak szemléleti és filológiai eredményei. Tamás Aladár maga írja, hogy a folyóirat objektív megítélése nem lehet az ő, az egykori szerkesztő feladata, megközelítése is erősen memoárszerű, személyes. S ez nem is baj, kevés olyan érdekes munkásmozgalmi dokumentumot olvastam, mint Tamás Aladár 100%-tanulmányát. A kötet megszerkesztésével, kiadói előszóval, a tanulmány szövegének javításával kellett volna érvényesíteni az újabb eredményeket. Nemcsak ez hiányzik azonban, hanem az 1964-es Szabolcsi-bevezető is, amely már az akkori kutatások fényében (pl. Erki Edit tanulmányára hivatkozva) is jelentősen árnyalta, módosította Tamás Aladár némelyik érvelését, kimutatva a 100% és az illegális KMP akkori irodalompolitikájának (a vitathatatlan érdemek mellett is) szervi gyöngéit, súlyos ellentmondásait. Az újabb kutatások csak megerősítik ezt a véleményyt, a „helyretevő” előszó elmaradása, sőt Tamás Aladár új bevezetője viszont elég nyíltan ez ellen „érvelnek”.

Tamás Aladár ugyanis — tanulmányát megelőző rövid bevezetőjében — mentegődő, védekező magatartást vesz fel. Burkoltan-nyíltan kétségbevonja a 60-as években a 100%-ról elhangzott — nemcsak valóban polgári-esztéticista, lekezelő, hanem a — marxista értékelések bíráló érveit is. Elismeri a 100% egyes cikkeinek hibás voltát, fiatalos türelmetlenségét, nem tagadja, hogy a KMP tévedései is érvényesültek a lapban, mindezeket a jelenségeket azonban nem látja összefüggéseiben. Nem villantja föl történet-szemléleti, ideológiai-esztétikai totalitásában a 100% ellentmondásos marxista platformját.

Jogtalanak érzem az „agitációs irodalom” jelenlétének tagadását (8. l.), s azt is, hogy a RAPP nem-ismeretére hivatkozva visszautasítja a szerző a 100% egyes tendenciáinak „proletkultus” minősítését (63—64. l.). Nincs itt terem részletesen bizonyítani, de ténykérdés, hogy a folyóirat mindhárom évfolyamában — nemcsak az antológia-szövegeket véve tehát alapul — s főleg az utolsó évben egyértelműen jelen van a proletárkultúra, a munkáskultúra (megoly jószándékú) doktriner értelmezése, amelyet semmiképpen nem tesz „jogossá” a polgári és szociáldemokrata irodalomszemlélet és szocializmus-ellenessége. Kun Béla cikke a „munkás-kultúrszövetségről”, a Németh Lajos álnévvel írott kulturpolitikai írások (megannyi helyes, maig érvényes felismerésük, a politikamentes kultúrmozgalmi törekvésekkel való jogos vitájuk ellenére) elég nyíltan tartalmazták a lenini koncepcióval szembeni vagy legalábbis az azt nem ismerő felfogást. Pl.: „Nem; kultúrát a munkásoknak, hanem munkáskultúrát” (263. l.). A lenini „kulturális forradalom” koncepcióját a marxista filozófia csak újabban rekonstruálta a maga teljességében, eredeti gazdagságában, de lényege már a 20-as években is világos volt. Az osztályfölöttséget hangoztató polgári kultúra-koncepcióval szemben hamis, szektás alternatíva volt a „saját osztálykultúra”-ra törekvés (lásd 269. l.).

Nem igaz az, hogy alig történt valami az első kiadás megjelenése óta a 100% és a szocialista irodalom népszerűsítése terén (6—7. l.). Bántóan igazságtalan megfogalmazás ez is: „Azt hiszem, hogy mind a mai napig sem tették vizsgálat tárgyává, hogy 1919 után milyen törés állott be a haladó magyar irodalom fejlődésében, meddig tartott ez és mikor, milyen körülmények között indult meg újból a felemelkedés korszaka” (64. l.). Ha az első kiadásban fogalmazta is meg ekként a szerző: félrevezető, durva torzítás ez 1973-ban. Érvényesül természetesen ez a kissé türelmetlen, a „táboralanság”-ot és az „egyedüliség”-et sugalló szemlélet a 20-as évek második fele társadalmi-szemléli-irodalmi tendenciáinak értékelésében is.

Lehetetlen helyütt végigvenni Tamás Aladár tanulmányának fontosabb elvi-történeti megállapításait. Szerkesztői előszó, átdolgozás és módosítás híján korszerűtlen (bár sok értékes adatot, találó elemzést tartalmazó) irodalomtörténeti koncepció érvényesül itt, szinte „visszavéve” az utóbbi egy évtized kutatási eredményeit. A 100% ténylegesen kiemelkedő jelentőségét egy percig sem vonja kétségbe az, aki az előzmények és a rokon típusú, baloldali lapok árnyaltabb mérlegelésére figyelmeztetett, akár a szocialista *Együtt és Munka*, akár a polgári folyóiratok viszonylatában. Azt is —

enyhén szólva — túlzásnak érzem, hogy „8 éven át [1920–27] egy sor sem jelent meg a magyar sajtóban a Szovjetunióról, ami nem a gyűlölet és a rágalom forrásából táplálkozott volna” (82. l.). S bármennyire jogosult is a Kassák-féle *Munka* defetista politikai cikkeinek éles bírálata, egy népszerű kiadvány nem közölheti újra megjegyzés nélkül azokat a durva hangnemű s érvelésükben is sokszor hibás cikkeket, amelyekben Kassák és folyóirata „a trockizmus nyílt, tudatos propagálója”-ként jelenik meg (321. l.), illetve ezt írják: „Ugyanekkor, hogy »baloldali« legyen a lap, néhány cikkében a Szovjetuniót dicséri — persze ez arra jó, hogy a trockista agitációt és a szociálfasiszta nézetet az olvasó könnyebben bevegye.” (321.)

Irodalompolitikai-esztétikai síkon is érvényesül ez a szemlélet s nemcsak a korabeli 100%-ban, hanem kissé Tamás Aladár mai tanulmányában is. Pákozdy Ferenc mégoly becsületesen-pártos, jószándékú, de rossz versét (159. l.) azzal véli jellemezni a szerző (noha előzőleg kijelenti: „nem azért mondom el [ezt], mintha ezzel a költemények színvonalát kívánnám bizonyítani”), hogy a költő hathónapi börtönbüntetését — ami emberi-világnézeti szempontból megkérdőjelezhető, de nem „esztétikai” érv! — említi. „Ez a súlyos ítélet, aminő magyar költőt egyetlen verséért alig-alig ért, az akkori magyar hatóságok válasza volt, ami a költemény tartalmára és irodalmi színvonalára egyaránt vonatkozott” (70. l.).

A szocialista irodalom és kritikai öntudata fejlődésében történelmileg szükségszerű és komoly értékeket is felmutató periódus volt ez a proletkultós időszak. Elvi-elméleti tanulságai és történelmi funkciója azonban a szubjektív körülményekkel együtt is objektív kritika tárgya kell legyen. Ettől tudomány ugyanis a tudomány. S egyébként már a húszas évek végén feltűnt egy másik szocialista tendencia is mind a lírában, mind a kritikában, amely gyökeres fordulatot, valóságos vitát jelentett ezzel a szemlélettel. A mai történelmi értékelés tehát a korabeli „erőviszonyokra”, „alternatívákra” is építhet. Már 1928-ban s egy polgári lapban megfogalmazta József Attila azt a máig érvényes marxista gondolatot, hogy „A formai szempontoktól eltekintve, minden szocialista pretenzióval fellépő költővel kapcsolatban — éppen a szocializmus érdekében — első sorban azt kell megvizsgálni, hogy mennyiben élte át a szocializmust mint költészetet, vagy pontosabban szólván, eszmei tartalmát mennyiben sikerült lelkivé váltani. Ez fontos szocialista szempontból, mert *anélkül még a munkásság osztályharca is válhat szocializmus-ellenessé*, és fontos nem-szocialista szempontból, mert egy tömegmozgalom emberi mélységét méri” (József Attila: *Egyszerű énekek. Brichta Cézár versei*. = *Nyugat*, 1928. június 16. illetve JAÖM III. kötet, 10. l.).

Agárdi Péter

MÓRICZ LILI: KEDVES MÁRIAI!

Móricz Zsigmond levelei Simonyi Máriához. Bp. 1973. Magvető K. 329 l.

Több mint egy évtizede jelent meg Móricz Zsigmond levelezésének első gyűjteménye F. Csanak Dóra szerkesztésében, a legkorszerűbb filológiai igényeknek megfelelő, minden fontos tudnivalót tömören és világosan összefoglaló jegyzetekkel. A kétkötetes kiadvány valóságos irodalmi szenzációként hatott, annak ellenére, hogy az író jogutódjai elzárkóztak attól, hogy Móricz Zsigmond hagyatékából bármit is a szerkesztő rendelkezésére bocsássanak és ennek következtében éppen a familiáris vonatkozású levelek maradtak ki az egyébként imponálóan gazdag gyűjteményből.

A most kiadott kötet, amelyet az író legfiatalabb lánya, Móricz Lili állított össze és látott el kísérőszöveggel, talán már annak jele, hogy megtört a jég és folytatódni fog Móricz Zsigmond irodalmi hagyatékának, leveleinek, néplóinak, jegyzeteinek, ismeret-

len műveinek, töredékeinek, vázlatainak a feldolgozása és kiadása — másszóval: közkinccsé tétele. De addig is, amíg ez bekövetkezik, nagy nyereség Móricz Lili gyűjteménye, amely Simonyi Máriának, az író második feleségének írt leveleket tartalmazza, megismerkedésüktől Móricz Zsigmond élete végéig, 1924-től 1942-ig. A lázas szerelem fellobbanásának napjaitól, az első házasság tragikus megszakadásán, majd az új házasság esztendein át az elhidegülés, a különválás, az érzelmi leszámolások, anyagi osztozkodások kínos-keserves epilógusáig.

Móricz Lili kísérőszövege rokonszenves szükszavúsággal mondja el a legfontosabb tudnivalókat levelek és levélcsoportok életrajzi háttéréről, és az sem zavaró, hogy megjegyzéseiből végig nyilvánvaló a rehabilitáló szándék, az a törekvés, hogy Móricz Zsigmond